

УДК 37.035:172.15]:159.922.72

Бояринцев О.
Глухівський національний університет

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОДІЇ ШКОЛИ І ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Аналізуються психолого-педагогічні передумови патріотичного виховання молоді у взаємодії школи та громадських організацій; автор наголошує на потребі врахування мотивів та інтересів, ціннісних орієнтацій життєдіяльності особистості.

Ключові слова: людина, культура, освіта, виховання, патріотизм, психологія.

Як зазначають дослідники, педагогічні умови патріотичного виховання учнівської молоді невіддільні від психологічних, зокрема мотиваційної, інтелектуально-чуттєвої і вольової, сфер життєдіяльності особистості. І це зрозуміло. Мотив як фактор стимулювання особистості до активної роботи над собою, до саморозвитку та самовдосконалення та, зрештою, формування патріотизму є першою і головною передумовою розвитку особистості. При цьому мотиви патріотизму мають глибоко духовний, моральний, гуманістичний характер. У їх змісті відсутній матеріальний інтерес. Дійсний патріот вмотивовує свою діяльність інтересами держави і народу. Власні інтереси відступають на другий чи третій план. Формування духовно-гуманістичного інтересу як суб'єктивної установки особистості є, мабуть, головним у формуванні мотивів для її патріотичного виховання. Найбільш ефективно це завдання вирішується в процесі навчання особистості у закладах освіти, зокрема, у загальноосвітній школі.

Відомо, що інтерес виступає як один із найбільш істотних стимулів набуття знань, підвищення пізнавальної активності молоді. Розвиток інтересу до навчальної діяльності залежить від якості викладання, емоційної подачі матеріалу, наявності позитивних емоційних переживань. Цьому ж сприяє чергування різних форм і методів навчальної діяльності, що змінюють один одного. Дослідники відводять особливу роль грамотній організації самостійної роботи. Адже навички самостійного освоєння навчального матеріалу прискорюють професійне становлення молоді і сприяють формуванню у них широти спостережливості, повноти, гнучкості, абстрагованості мислення. Важливо при цьому не втратити суспільне значення здобуття знань та розвитку особистості. Знати, вміти, працювати як для себе, так і для народу є головною установкою формування мотиваційної сфери освітнього процесу для патріотичного виховання

молоді.

Потреба розширювати свої знання на благо суспільства є моральною основою патріотичної поведінки молодої людини, що, в свою чергу, сприяє формуванню його особистісної активності. Мотиваційна сфера особистості формується в процесі її діяльності, тому умовою виховання особистості патріота є організація активної діяльності особистості.

Джерела діяльності можуть бути розділені на три основні категорії: внутрішні, що визначаються структурною потребою людини; зовнішні, що визначаються структурою суспільних умов життєдіяльності людини; особисті, що визначаються структурою особистості людини.

Внутрішні джерела охоплюють потреби особистості (пізнавальні, соціальні, прагнення приносити користь суспільству, досягти високого рівня суспільно цінних успіхів). До зовнішніх джерел активності можна віднести вимоги, що пропонуються самим суспільством своїм членам, певні очікування і можливості, об'єктивні умови діяльності, наявні в навколишньому для людини соціальному середовищі. До особистих джерел активності належать інтереси, прагнення, установки, переконання, світогляд, ставлення до суспільства. Тому для підвищення ефективності патріотичного виховання молоді необхідно, щоб і в школі, і в громадських організаціях були задіяні внутрішні, зовнішні та особисті джерела активності.

Розвинена мотиваційна сфера впливає на інтелектуально-емоційну, включає в себе збагачення знаннями, розвинене мислення і почуття, пов'язані з любов'ю до Батьківщини. Мислення як психічний процес, який грає у свідомості людини чи не найважливішу роль, тому головним завданням навчання і виховання є розвиток мислення в абстрактних поняттях, тобто теоретичного мислення. Для цього необхідно не тільки забезпечити молоду людину певними знаннями, але і чітко поставивши завдання, націлити на осмислення та оволодіння основними поняттями, формулювання доказів і висновків. Показником розвинутого мислення можна вважати мову учня: чим глибше і більш ґрунтовно рефлексована думка, тим чіткіше і ясніше вона виражена в мові.

Розвиток інтелектуальних здібностей людини тісно пов'язаний з розвитком її почуттів. Дослідники Н. Левітов і Ф. Гоноболін справедливо відносять патріотизм до вищих моральних почуттів, що передбачає моральний обов'язок, відповідальність за свій народ, колективізм. Дійсно, почуття є основою для формування переконань. А патріотичні погляди будуються, в свою чергу, на переконаннях та синтезі знання з життєвим досвідом [1; 2]. Отже, механізм (сходина) формування патріотичних переконань може бути представлений тріадою: розум – почуття – оцінка. Тому для створення психолого-педагогічних умов ефективної патріотично-

виховної роботи особлива увага має бути звернена на емоційне наповнення діяльності (використання яскравого фактичного матеріалу, насиченого прикладами громадянськості, патріотизму відомих історичних діячів).

Формування інтелектуально-чуттєвої сфери залежить від розвитку уяви, оскільки вона орієнтує людину в процесі діяльності шляхом створення психічної моделі власних вчинків і на основі проектування проблемної ситуації. Розвиток інтелектуально-чуттєвої сфери також пов'язаний з формуванням вольової сфери особистості. Адже протягом життя людина змушена здійснювати чимало дій, де треба долати труднощі, що стоять на шляху до поставленої мети. Такі дії прийнято називати вольовими, оскільки в них бере участь воля як найважливіший компонент патріотизму.

У психології воля розглядається як свідомий процес, що характеризується своєрідним внутрішнім зусиллям і виражений в розумних діях, спрямованих на досягнення поставленої мети. Складна вольова дія включає усвідомлення мети, планування і здійснення вольової дії. Вольова дія передбачає обов'язкову наявність мотиву, що пояснює, чому людина прагне до певної мети, що її спонукає до досягнення наміченого. Особливе значення у вольовій дії має виконання прийнятого рішення, яке представляє сутність вольового акту. Без вольових зусиль неможливе здійснення жодної діяльності, тим більше патріотичної.

Виходячи з цього, ми вважаємо, що розвиток волі є однією з умов формування особистості патріота, а відтак саме на це має бути звернена увага і педагогів, і патріотичних громадських організацій. Адже наявність вольової сфери проявляється саме у моральних вчинках. Вчинки ж, як правило, здійснюються у важких умовах і пов'язані з подоланням значних перешкод. В умовах навчально-виховного процесу розвиток вольової сфери особистості досягається шляхом опори на свідомість. Одним із способів формування вольової сфери служить система стимуляції волі: заохочення, схвалення, зміцнення почуття власної гідності, змагання. Виховання волі може бути ефективним тільки в колективі і через працю.

Власне педагогічні умови виховання патріотизму молоді являють собою сукупність заходів у навчально-виховному процесі, що забезпечують ефективність його здійснення. Важливою педагогічною умовою патріотичного виховання студентів є переважання інтелектуальної інформації не лише протягом всього навчально-виховного процесу, а й поза ним – у громадській роботі. І ось чому. По-перше, за допомогою патріотично спрямованої інформації реалізується основна мета патріотичного виховання в нових соціально-економічних умовах на основі розуміння сутності та особливостей українського патріотизму як соціокультурного феномена, необхідність становлення якого очевидна. По-друге,

враховується психолого-вікова особливість молоді, коли інтелект вже сформований і проявляється під час навчання та громадської діяльності. Нарешті, по-третє, інформація повинна підбиратися таким чином, щоб вона зачіпала емоції і почуття молодої людини. Як ми бачимо, патріотично ангажована інформація за характером поділяється на ознайомчу, аналітичну та емпатичну. Тому використання завдань різних типів також є педагогічною умовою підвищення ефективності патріотичного виховання молоді. Подібні завдання націлені на розширення обсягу інформації, яка сприймається студентами. До них слід, по-перше, віднести завдання-роздуми, мета яких розвинути аналітичне мислення, навчити зіставляти різні факти, судження і на їх основі обґрунтовувати власну думку. По-друге, завдання-проекти, які спрямовані на залучення студентів до самостійної роботи. По-третє, завдання-доповіді та завдання-повідомлення, які використовуються з метою розширення теоретичних знань, загального та наукового кругозору, набуття навичок роботи з науковою літературою, підготовки усних виступів і наукових доповідей.

Важливою педагогічною умовою виховання патріотизму також є використання інноваційних підходів. Так, з метою підвищення ефективності, крім традиційних лекцій чи бесід, слід використовувати інноваційні методи. Наприклад, лекцію-інформацію, яка являє собою поєднання уроку і практичного заняття із заздалегідь наміченою темою і підготовку учнями повідомлень у межах п'яти хвилин. Сукупність матеріалу, висвітленого у виступах учнів, а також у розповіді вчителя, дає змогу всебічно розглянути проблему. Наприкінці уроку спільними зусиллями учителя і учнів підводяться підсумки і формулюються основні висновки. Ефективним педагогічним прийомом є уроки-диспути. Вони будуються за схемою "питання – відповіді – дискусія". В них досягається поєднання нового інформаційного матеріалу, даного вчителем, постановка проблемних питань і організація дискусії для пошуку відповідей на ці питання.

Проте, як показує практика та досвід зарубіжних країн, зусиль педагогів часто недостатньо для того, щоб самотужки виховати патріота, навіть за виконання усіх умов, визначених вище. Тому це неминуче підводить до висновку, що потрібні нові, пристосовані до сучасних умов існування молоді форми організації партнерства школи і громадських організацій. Їх спільно треба зорієнтовувати на усвідомлення пріоритетності співпраці у формуванні загальнолюдських цінностей та інтересів молодого покоління.

У зв'язку з цим виникає необхідність у суттєвому збільшенні заходів патріотичного, естетичного та правового виховання молоді, у підвищенні її патріотичності та громадської активності. Наприклад, в Сумській області з 2011 року військово-патріотичне виховання дітей та молоді було визначено на обласному рівні одним з пріоритетних напрямків роботи в рамках

обласної комплексної програми “Молодь Сумщини на 2011–2015 роки”, затвердженої рішенням Сумської обласної ради від 25.02.2011 [137].

Як свідчить Довідка про хід виконання Обласної комплексної програми “Молодь Сумщини на 2011–2015 роки”, щодо військово-патріотичного виховання молодого покоління відповідно до цієї програми проводяться тематичні оздоровчі зміни патріотичного спрямування (зимова і літня); форуми клубів і пошукових загонів військово-патріотичного спрямування “Мужня Сумщина”; традиційний історико-патріотичний похід по місцям бойової слави “Шлях Мужності”; обласний етап Всеукраїнської військово-патріотичної спортивної гри “Зірниця”. Для учнівської та студентської молоді проводяться обласні форуми молодіжних команд на тему: “Військово-патріотичне виховання молоді”; цикли виїзних практичних занять з військово-патріотичного виховання “Школа Мужності”, що проходять у містах і районах області; міжнародні молодіжні сплави; молодіжні патріотичні рейди (див. 3).

Всього заходами військово-патріотичного спрямування охоплено у 2012 році понад 1800 осіб, причому це найкращий показник за останні роки. В результаті цілеспрямованої роботи в області активізовано діяльність військово-патріотичних клубів та пошукових загонів. У містах Суми, Глухів, Шостка, Конотоп, а також Глухівському, Кролевецькому, Путивльському, Середино-Будському, Шосткинському, Конотопському районах області створені місцеві військово-патріотичні осередки та на громадських засадах визначені відповідальні виконавці за напрямок “військово-патріотичного виховання” [там же].

В області створена й успішно функціонує комунальна установа Сумської обласної ради “Сумський обласний центр відпочинку, оздоровлення, туризму та військово-патріотичного виховання”, до назви та положення якої в жовтні 2010 року були внесені зміни, суттєво змінивши статутні завдання та специфіку роботи [там же].

Крім цього, постійно проводяться семінари, тренінги, конференції, зльоти, форуми, туристсько-краєзнавчі поїздки, походи вихідного дня, різноманітні чемпіонати та змагання. На жаль, в умовах сьогодення бюджетні структури нерідко обмежені в ресурсах (людських, фінансових, технічних), щоб здійснювати якісну цілеспрямовану роботу з військово-патріотичного виховання. Для підвищення ефективності розпочатої справи постає необхідність в об'єднанні і координації зусиль тих, хто має ресурс і знання.

В області налагоджено плідну співпрацю з установами та організаціями, задіяними до процесу військово-патріотичного виховання дітей та молоді; між 35 клубами, пошуковими загонами, громадськими організаціями військово-патріотичного спрямування, що функціонують у

містах і районах області. Найбільше з них функціонують у містах: Суми, Конотоп, Глухів, Лебедин, Шостка.

У вересні 2012 року в м. Путивль на базі меморіального комплексу “Спадщанський ліс” відбувся триденний форум молодіжних громадських організацій військово-патріотичного спрямування, присвячений 71-й річниці початку партизанського руху в Україні. Під час заходу напрацьовано та затверджено обласний комплекс заходів з військово-патріотичного виховання на 2013 рік [там же].

Одним із важливих завдань є впровадження та вдосконалення низки заходів в Сумській області, спрямованих на те, щоб військово-патріотичне виховання стало захопливим та невід’ємним хобі для молодої людини, адже це, по-перше, альтернатива негативним проявам у молодіжному середовищі, по-друге, оздоровлення та фізичний розвиток, по-третє, забезпечення змістовного дозвілля, а також мотивація особистісного та кар’єрного росту. Суттєву роль у вихованні майбутніх поколінь на теренах Сумщини відіграють: молодіжна громадська організація “Обласний військово-патріотичний клуб “Мужність” та молодіжна громадська організація “Глухівський військово-патріотичний клуб “Мужність”, обласний осередок федерації військових багатоборств, Сумський Міський центр військово-патріотичного виховання, Сумська обласна спілка ветеранів Афганістану, Шосткинський міський дитячо-юнацький клуб “Патріот” [там же].

На сьогодні, на Сумщині вже створено платформу, на основі якої є можливість долучити до системної роботи сучасну молоду людину. Найбільшу кількість заходів військово-патріотичного спрямування на території області проведено за участі представників Глухівського військово-патріотичного клубу “Мужність”.

Аналізуючи досвід роботи клубу “Мужність” не можна не відзначити активну позицію громадської організації у згуртуванні та підтримці неурядових об’єднань в регіоні. Лише в самому м. Глухові, використовуючи його ресурсну базу створено ряд громадських організацій, абсолютно різних за віком та інтересами, які на сьогодні діють автономно. Другий рік поспіль на базі клубу “Мужність” за підтримки обласного управління сім’ї та молоді реалізовується проект альтернативного оздоровлення школярів – наметовий табір “Літо Мужності”. Метою програми літніх оздоровчих таборів є залучення молоді до участі в спільних військово-патріотичних, спортивно-оздоровчих, еколого-виховних, просвітницьких заходах; відпрацювання методики екстремальних походів, фізично та духовно загартувати молодь; відпрацювати модель перевиховання у здоровому колективі девіантних підлітків та підготувати методичну базу проведення подібних заходів, пристосованих до потреб регіону.

Представники клубу “Мужність” є безпосередніми ініціаторами та організаторами реалізації заходів військово-патріотичного спрямування. Комплекс обласних заходів “Мужня Сумщина – надія України” частково базується на 25-річному досвіді, який напрацьовано клубом “Мужність”. З ініціативи керівництва клубу та за підтримки обласної влади в області у 2011 році активізовано пошукову роботу. У листопаді 2011 року управлінням у справах сім'ї, дітей і молоді Сумської обласної державної адміністрації організовано та здійснено поїздку робочої групи Сумської області до Вінницької області для проведення дослідження і виявлення п'яти прізвищ партизанів – уродженців Сумської області, що загинули 22 березня 1943 року у Черепашинецько-Корделівському лісі Калинівського району Вінницької області.

Досвід Сумщини є вдалим прикладом інтеграції зусиль освітніх закладів та громадських організацій області для посилення патріотичної роботи серед молоді. Він дає змогу визначити педагогічні умови реалізації принципу партнерства школи та молодіжних організацій у патріотичному вихованні, головними серед яких є: орієнтація освітнього процесу на виховання творчої особистості людини; раннє виявлення готовності особистості здійснювати суспільно корисну діяльність (діагностика здібностей); формування мотивації до суспільно корисної діяльності; опора на педагогічну теорію в процесі організації навчально-виховного процесу; моральна й творча цілеспрямованість виховного процесу; наявність демократичних взаємин вихователя і вихованців; узгодження виховного процесу з індивідуальними психологічними особливостями вихованців; орієнтація навчально-виховного процесу на самовиховання учнів (самопізнання, самоорганізацію, самореалізацію); створення сприятливого мікроклімату в родині, школі, організація розвиваючого освітнього середовища, яке здатне забезпечити всім суб'єктам освітнього процесу систему можливостей для ефективного саморозвитку на благо Батьківщини; орієнтація на комплексне виховання особистості, проектування особистості на основі її інтересів та здібностей; організація різноманітних форм стимулювання суспільно корисної діяльності учнів (проведення суботників, організація допомоги ветеранам тощо).

Можна припустити, що ефективності виховання патріотичної особистості сприятиме діяльність педагога за такими напрямками:

по-перше, включення учнів у різноманітну колективну діяльність і її “проживання”, що досягається спеціально підібраними видами творчої роботи. Це пояснюється тим, що патріотична особистість проявляється насамперед у діяльності, спрямованій на творення матеріальних і духовних цінностей;

по-друге, робота над вдосконаленням умінь, що дають змогу учням

швидко засвоювати і привласнювати нові види діяльності, що відрізняються особистісною цінністю;

по-третє, організація патріотичних творчих об'єднань, що дають змогу виховувати необхідні особистісні якості справжнього патріота-творця, а також сприяти формуванню моральних цінностей, вчити спілкуванню та співпраці.

Таким чином, організовуючи процес патріотичного виховання, педагог-вихователь повинен пам'ятати про те, що основною рисою такої особистості є потреба індивіда в активному, творчому творенні на благо рідної країни, а не "суха терія". Основний шлях для розвитку патріотичної особистості – орієнтація всього освітнього процесу на розвиток творчого потенціалу учнів, що досягається за допомогою застосування педагогічних умов, що стимулюють творчу діяльність молодшої людини на користь своїй Батьківщині.

Використана література:

1. Левитов Н. Д. К психологии формирования авторитета учителя / Н. Д. Левитов // Советская педагогика, 1946. – № 1-2. – С. 76-89.
2. Психологический анализ педагогических способностей / Ф. Н. Гонаболин // Психология способностей. – М., 1962. – С. 244-255.
3. Довідка про хід виконання Обласної комплексної програми "Молодь Сумщини на 2011 – 2015 роки" – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.stategov.sumy.ua/docs/koleg/2012/2012-9_dovidka4.doc
4. Якобсон П. М. Психологические проблемы мотивации поведения человека / П. М. Якобсон. – М. : Просвещение, 1969. – 316 с.
5. Labin E. Comprendre la pédagogie / E. Labin. – Paris ; Bruxelles : Bordas, 1975. – 300 p.

БОЯРИНЦЕВ О. Психолого-педагогические предпосылки патриотического воспитания учащихся в контексте взаимодействия школы и общественных организаций.

Анализируются психолого-педагогические предпосылки патриотического воспитания молодежи в взаимодействии школы и общественных организаций. Автор отмечает необходимость учета мотивов и интересов, ценностных ориентаций жизнедеятельности личности.

Ключевые слова: человек, культура, образование, воспитание, патриотизм, психология.

BOYARINCEV O. Psychological and pedagogical pre-conditions of patriotic education of students in the context of co-operation of school and public organizations.

Psychological and pedagogical pre-conditions of patriotic education of young people are analysed in co-operation of school and public organizations. Are analyzed in the article author marks the necessity of account of reasons and interests, valued orientations of personality's vital functions.

Keywords: person, culture, education, patriotism, psychology.